

զանազան կանառներու կամ նոյն իսկ անգլիե-
րէն մամուլով օտար և աւելի գնահատող հե-
տաքրքիրներու:

Մ. Սէթ հատորը կը նուիրէ իբր յուշարձան
իր հօրը՝ Յակոբ Սէթ Մկրտիչ Աղազար Սէթի
(1820-1900) որուն մէկ մանրանկար պատկերն
ալ կը զարդարէ գրքին ճակատը, յետոյ հեղինա-
կին պատկերին հանդիպակաց էջէն կը սկսի
Յառաջաբանը: Ասկէ կ'իմանանք որ 45 տարուան
յոզնաջան պրպտման արդիւնք է երկը: Ուրա-
խտիթ է հաւատումը՝ ըստ որուն առանձին
հատորով լոյս պիտի հանուին Հնդկահայ Տա-
պանագիրերը: Կ'իմանանք թէ ներկայ երկը
1895ին համառօտ նմանութեամբ մը լոյս տեսած
է, որ հեղինակէն իսկ կը քննադատուի և ան-
զոհացուցիչ կը նկատուի: Հուսկ կ'աւարտի Յա-
ռաջաբանը սա ցանկալի խոստումով՝ որ Հնդկա-
հայ անցեալին համար կարեւոր պատկերներ,
լուսանկարներ են. պիտի հրատարակուին գե-
ղատիպ անշատ հատորով մը:

Բուն հատորը կը սկսի՝ «Հայերը Այրայի մէջ»
մասով, ուր նախ մեզի կը ներկայացուի մեծա-
նուն Հնդկահայ մը՝ Միրզա Զուլ-Գարնէն:

Էս որ ի մասնաւորի այս հնդկահայուն կեան-
քով հետաքրքրուած եմ, խիստ գոհացուցիչ գտայ
Մ. Սէթի ուսումնասիրութիւնը: Յաւալի է որ
հեղինակը Միրզա Զուլ-Գարնէին ժամանակակից
Յիսուսեան քարոզիչ Հայրերու Pierre du Iar-
ricի, մանաւանդ Fernao Guerreiroի այս մա-
սին տուած շահեկան և թանկագին տեղեկու-
թիւններէն չէ օգտուած պէտք եղած չափով:
Այս ծանօթութիւնները շատ լուսաբանող ըլլա-
լով Մ. Սէթի մութ ու անորոշ թողուցած ինչ
ինչ կարեւոր կէտերը կրնային լուսաբանել: Ան
կրնար Զուլ-Գարնէի հօր Աքանդարի մասին կա-
րեւոր տեղեկութիւններ ստանալ:

Ընդհանրապէս սխալ գաղափարը կազմուած
է մեր մէջ, թէ Պարսկահայք Շահ Ապպասի
բռնագաղթին կը պարտին իրենց պատմական
գոյութիւնը, և նոյնպէս ալ Հնդկահայք Պարս-
կահայոց: Սակայն իրականութիւնը անուրանալի
կերպով սա է՝ որ Շահ Ապպասէն շատ առաջ
կար արդէն բազմամարդ և բարգաւաճ հայ գա-
ղութ մը հոն, և նմանապէս Նոր Զուղայի պատ-
մական գոյութենէն առաջ արդէն կար նշանաւոր
Հայ գաղութ մը Հնդկաստանի մէջ, որոնց զըր-
կուած հայ եկեղեցական հովիւներու մասին իսկ
յիշատակութիւններ կան: Այս պատմական փաս-
տերու մասին արդէն տարիներ առաջ գրած էի
յօդուածաշարք մը որ ինձի անմեկնելի պատ-

ճառով մը «ՍԻՌՆ»ի խմբագրութիւնը իր մօտ
պահեց անտիպ, և որոնք շուտով այլուր պիտի
հրատարակուին:

Աւելորդ չեմ սեպեր հոս ըսել որ շատ հե-
տաքրքրական պիտի ըլլար Թովմաս Խոնամալի
պատմութիւնը հրատարակուած տեսել իր իսկ
բնագրէն Բագմովէպի էջերուն մէջ:

Շարունակելով մեր ընթերցումը՝ հետզհետէ
բազմավաստակ հեղինակը մեզի կը ներկայացնէ
իրարմէ հետաքրքրական էջեր Հնդկահայոց պատ-
մութեան: Անշուշտ ի վիճակի չենք կանգ առ-
նելու ատենց իւրաքանչիւրին վրայ, որքան շա-
հեկան որ ալ ըլլան ատենք: Այս մասին վերջը
ան մեզի կու տայ 112 տապանագիրեր Ակրաէն
գտնուած:

Յաջորդ մասը՝ «Հայերը ի Կոնստանդնուպոլս» կը սկսի
Յակոբ Պետրոսի հետաքրքրական կենսագրակա-
նով: Գարձեալ մեզի կը տրուին կարգ մը տա-
պանագրութիւններ: Ու այսպէս կարճ կամ եր-
կար գլուխներով կը տրուի գաղութային պատ-
մութիւնը Հայոց ի Ֆարէրոշ Սիդրի, Տէրնի
(ուր առաջին անգամ հեղինակը ի յայտ կը բերէ
նշանաւոր Հնդիկ բանաստեղծ Սարմատի - Ժէ-
ղար - հայ ըլլալը), Լահոր, Գապուշ, Սուրպոյ,
Պոմպէյ, Չիկետարան, Չակտերնակոր, Սէյի-
տապատ, Մոնթիթ, Կալիարա, Լուզնով, Տաք-
քա, Մատրաս:

Հատորը կ'աւարտի Հնդիկներու Հայաստան
գտնուելուն մէկ պատմական ակնարկով, անշուշտ
Զենոբ Գլակը իբր հիմ ունենալով, բան մը որ
պէտք եղած ծանրութիւնը չի կրնար տալ նման
գործի մը իբր պատմական փաստ:

Մենք շատ կը ցաւինք որ նման հատորի
մը կենսական մասը՝ գործին ետեւը դրուած
յատուկ անուանց ցանկը՝ հեղինակին բնական
տկարութեան պատճառաւ անտեսուած է. բան
մը որ նման ընդարձակ ու կարեւոր աշխատու-
թեան մը իբր աղբիւր գործածութիւնը նուազ
ձեռնտու կ'ընէ:

Գրախօսականը կ'աւարտեմ շեշտելով որ Մ.
Սէթի այս գործը եղած է կարելի չափով մա-
նրակրկիտ, առանց ըլլալու սպառիչ: Թէ գործը
կրնար ըլլալ աւելի խոսացած և գիտական սեղ-
մումով՝ ատոր տարակոյտ չկայ, բան մը որ պիտի
կրնար հատորը նուազ ստուարէջ ընել: Սակայն
ատենք անարժէք պակասութիւններ են որ երբեք
չեն կրնար նուազեցնել մեծանուն հեղինակին
այս կոթողային գործին իրական արժէքը: Էս
սրտանց կը շնորհաւորեմ զինքը՝ մաղթելով որ
ինք կարենայ զուլս հանել իր միւս մտադրու-